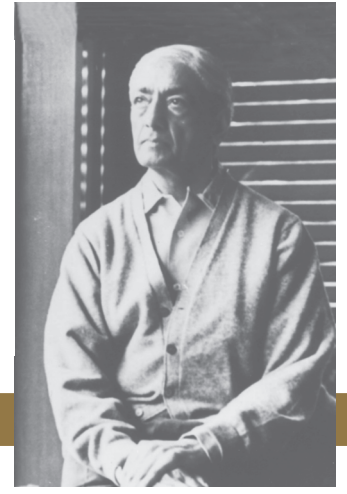

અંતરમેળ

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડિયા, મુંબઈ

મે - ઓગસ્ટ ૨૦૧૨ વર્ષ ૫ અંક ૨ પૃષ્ઠ ૮ રૂ. ૨/-

આપણે પલાયનને વાસ્તવિકતા તરીકે સ્વીકાર્યે છીએ

પ્રશ્નકર્તા : ઉપરછલ્લા બધા ભયોની પેલે પાર મારી અંદર ઘણે ઊંડે મનોવેદના જે ઘર કરીને બેઠી છે તે તત્ક્ષણ મારા ધ્યાનમાં આવતી નથી. તે વેદના મારા જીવન વિષેનો ભય છે કે કદાચિત તે ભય મૃત્યુ વિષેનો પણ હોય અથવા તે ભય જીવનના પ્રયંડ એવા ખાલીપણાંનો હોય?

કૃષ્ણમૂર્તિ : આપણામાંથી અનકેજણાને એવું જ ભાસે છે. આપણામાંથી ઘણાંને આ પ્રયંડ એવા ખાલીપાની લાગણી સતાવે છે, એકલતાની ભાવના. આપણે તેને ટાળવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ, તેમાંથી ભાગી છૂટવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. આપણે સલામતી શોધીએ છીએ કે જેમાં સદાની શાશ્વતી હોય, આ મનોવેદનામાંથી અથવા, આપણે આપણા સ્વપ્નો. આપણી જુદી જુદી પ્રતિક્રિયાઓનું વિશ્લેષણ કરી એમાંથી મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરીએ, પરંતુ તે હમેશાં ત્યાંની ત્યાંજ છે. તે ભય, આપણી પક્કડમાં આવતો નથી. ઉપરછલ્લી રીતે કે ઘણી સરળતાથી તે ઉકેલી શકાતો નથી. આપણામાંથી મોટાભાગના લોકો આ ખાલીપાથી વાકેફ છે, આ એકલતાથી મનોવેદનાથી અને એનાથી ભયભીત હોવાથી આપણે શાશ્વત એવી સલામતી શોધીએ છીએ. અને એ શાશ્વતતા આપણે વસ્તુમાં કે મિલકતમાં, લોકોમાં કે સંબંધમાં, કલ્પનામાં, માન્યતામાં વિશિષ્ટ એવી કોઈ શ્રદ્ધામાં, પ્રતિષ્ઠા, નામના, સત્તા વગેરેમાં શોધીએ છીએ. પરંતુ આ ખાલીપણું આપણી જાતથી ભાગી છૂટવાથી મિટાવી શકાય ખરું? સ્વયંથી ભાગી છૂટવાની ભાવના જ, આપણી ગૂંચવણ, વેદના અને દુઃખનું એક કારણ નથી? આપણા અરસપરસના સંબંધોમાં તણાવનું કારણ નથી? માટે તે જગતમાં દેખાતા દુઃખનું કારણ નથી?

તેથી તે મધ્યમવર્ગીય ગરીબ લોકોનો પ્રશ્ન છે એમ કહી બાજુએ ઠેલી શકાય નહીં, કે પછી તે મૂર્ખતા ભરેલો છે. અથવા તો જેઓ સામાજિક રીતે, ધાર્મિક રીતે કાર્યરત નથી તેનો છે એમ કહી તેના પ્રત્યે દુર્લક્ષતા કરી શકાય નહીં. આપણે આ બાબત ઘણીજ કાળજીપૂર્વક ઊંડા ઉતરી તપાસવી જોઈએ. મેં જેમ કહ્યું કે આપણામાંથી ઘણાં લોકો એ ખાલીપાથી વાકેફ છે, અને તેમાંથી ભાગી છૂટવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. આ રીતે ભાગી છૂટીને આપણે એક ચોક્કસ પ્રકારની સલામતી ઊભી કરીએ છીએ અને પછી તે સુરક્ષિતતા આપણા માટે ઘણી મહત્વની બની જાય છે. કારણકે તે સુરક્ષિતતા તે આપણી વિશિષ્ટ એકલતા, ખાલીપણા કે મનોવેદનામાંથી ભાગી છૂટવા માટેનાં સાધનરૂપ છે. ભાગી છૂટવા માટે ગુરુપણ હોય. તમારી એવી સમજ પણ હોય કે તમે ઘણાં મહત્વના છો. તમારો પ્રેમ, તમારી સંપત્તિ, દરદાગીના વગેરે તમારી પત્નીને કે તમારા કુટુંબને આપી દેવામાં પણ તે હોય. તમારું સામાજિક કે પરોપકારનું કાર્ય પણ ભાગી છૂટવા માટે હોય. ભીતર રહેલા ખાલીપણામાંથી છટકી જવા માટે આ બધું ઘણું મહત્વનું બની જાય છે માટે આપણે તેને પકડી રાખવા મરણ્યા બની જઈએ છીએ. જેઓ ધાર્મિકવૃત્તિ ધરાવે છે તેઓ તેમની માન્યતા અને ઈશ્વરને વળગેલા હોય છે. કે જે તેમના ખાલીપાને ઢાંકી દે છે, તેઓની મનોવેદનાને, તેથી કરીને તેઓની શ્રદ્ધા માન્યતા તેમને માટે આવશ્યક બની જાય છે. આ બધા માટે તેઓ લડવા અને એકબીજાનો નાશ કરવા માટે તૈયાર હોય છે.

ત્યારે એ દેખીતું છે કે તમારી મનોવેદના, તમારી એકલતામાંથી ભાગી છૂટવાથી એ સમસ્યાનો ઉકેલ આવતો નથી. ઉલટાની એ ભાગી છૂટવાની ભાવના તમારી સમસ્યાને વધારી દે છે અને વધારે ગૂંચવાડો ઊભો કરે છે. તેથી સૌ પ્રથમ આપણે ભાગી છૂટવાની બાબતને સમજવી જોઈએ. ભાગી છૂટવાના બધા માર્ગ એક જ સ્તરના છે. કોઈ માર્ગ ઊંચા સ્તરનો છે કે કોઈ નીચા સ્તરનો છે એવું કશું જ નથી. સંસારની પેલે પાર આધ્યાત્મિક એવો ભાગી છૂટવાનો માર્ગ પણ નથી. ભાગી છૂટવાના આ બધા રસ્તા એક સરખા છે, જો આપણે આ ખાલીપા અને આપણી મનોવેદનામાંથી સાતત્યથી ભાગી છૂટવાની વૃત્તિનું નિરીક્ષણ કરીએ અને ઓળખીએ ત્યારે આપણા ખાલીપાને આપણી મનોવેદનાને સમજવા માટે સક્ષમ બનીએ છીએ. તેને વખોડ્યા વગર અને ગભરાયા વગર. જ્યાં સુધી આપણે વાસ્તવિક હકીકતમાંથી ભાગી છૂટવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ ત્યારે આપણે તે હકીકતથી ડરીએ છીએ, અને જ્યારે ભય હોય છે ત્યારે તેની સાથે આપણે સંપર્ક કે સંવાદ ઉદ્ભવતો નથી. તેથી આ ખાલીપાને સમજવા માટે ત્યાં ભયનું અસ્તિત્વ ના હોવું જોઈએ. ભય ત્યારે જ ઊભો થાય છે જ્યારે આપણે ભાગી છૂટવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. આમ ભાગી છૂટવાને કારણે આપણે પ્રત્યક્ષ રીતે તેને જોઈ શકતા નથી. પણ જે ક્ષણે હું આ ભાગી જવાની પ્રક્રિયાથી મુક્ત થાઉં છું ત્યારે તે વાસ્તવિક હકીકત સાથે હોઉં છું. ભય વગર તેને નિહાળી શકું છું, અને ત્યારે હું તે હકીકત કે વસ્તુસ્થિતિ સાથે રહી શકું છું.

તેથી તે પ્રથમ પગલું છે, વસ્તુસ્થિતિનો સામનો કરવાનો, જેનો અર્થ છે કે ધન દ્વારા, મનોરંજન દ્વારા, રેડિયો દ્વારા, માન્યતા દ્વારા, કે કોઈ ચોક્કસ મત દ્વારા અથવા કોઈપણ માધ્યમ દ્વારા ભાગી છૂટવું નહીં. કારણકે તે ખાલીપાને શબ્દો દ્વારા, કર્મ દ્વારા કે માન્યતા વડે ભરી શકાતો નથી. તમે વેદનાને મિટાવી દેવા માટે ચાલાકીપૂર્વક તમે ગમે તે કરો પણ તે મિટાવી શકાય નહીં. એના સંદર્ભમાં મન જે કંઈ કરશે તે ફક્ત તેને ટાળવાની પ્રક્રિયા જ છે. પણ જ્યારે તેને ટાળવાની બાબત નથી હોતી, ત્યારે ત્યાં હકીકત હોય છે, વસ્તુસ્થિતિની સમજણ એ

પલાયન એટલે શું? જ્યારે વાસ્તવિકતાનો સામનો કરતા ભય લાગતો હોય, અઘરું લાગે ત્યારે ત્યાં પલાયનનું અસ્તિત્વ હોય છે. પલાયન એટલે ભાગી છૂટવાનો માર્ગ શોધવો. આપણને એ કબુલ કરવું ગમતું નહીં હોય. પલાયનપણું પીછેહઠ કરવી આપણી અંદર આત્મસાત થઈ ગઈ છે. અને આપણે જાણતા કે અજાણતા તેને અનુસરીએ છીએ. ઉદાહરણ તરીકે સાધારણપણે આપણે કોઈ ખાસ કારણ કે કાર્યક્રમ વગર ટી.વી. ચાલુ રાખીએ છીએ, ભૂખ ના હોય, જમવાનો સમય ના હોય છતાં પણ આપણે કંઈ ને કંઈ ફાકતા રહીએ છીએ. આ પણ એક પ્રકારે પલાયન જ છે. કેટલાંક પલાયનો લાંબાકાળના દીર્ઘ હોય છે. ઘરના વાતાવરણ સાથે મેળ ખાતો નહીં હોય ત્યારે આપણે સમાજ કાર્યમાં પ્રવેશીએ છીએ, સામાજિક મંડળોમાં જોડાઈએ છીએ. યાત્રા, દેવપૂજા વગેરે બધું કરીએ છીએ. તે જ રીતે અતિ ધન કમાવી પ્રતિષ્ઠા ઊભી કરવા માટેનો યત્ન, ક્યારેક તે આપણા દારિદ્ર્યમાંથી ભાગવાની વૃત્તિ હોય શકે.

આ પ્રકારની ભાગમૂભાગમાં આપણું શરીર સ્વાસ્થ્ય બગડે. હા! સમાજકાર્યથી લોકોપયોગી કાર્ય પણ થાય છે. પણ આ બધામાં પલાયન થવાનો ભાવ સમાવિષ્ટ છે.

આ પલાયન, એ જીવવાનો ભાગ છે એવું આપણને લાગે છે. પરંતુ પ્રત્યક્ષમાં વસ્તુસ્થિતિને સમજવામાં સ્વયંને સમજવા માટે આડે આવતો ભય છે.

જો તટસ્થપણે સ્વયંનું નિરીક્ષણ કરતા આવડે ત્યારે આપણે પલાયન આધાર શોધતા નથી એ સમજવું અઘરું નથી. આખા દિવસમાં કોઈ સમયે હું સ્વને એવા સવાલ કરું કે હું આ રીતે શા માટે કરું છું. ત્યારે આવશ્યક શું છે અને પલાયન શું છે. એનો ખ્યાલ આવી શકે. અને પલાયન થવામાં ઉર્જા અને ક્ષમતાનો નાશ થાય છે એ બાબતને થંભાવી વાસ્તવિકતાનો સામનો કરવાની ક્ષમતા કે સામર્થ્ય આવવાની શક્યતા હોઈ શકે, પલાયન એ સમસ્યામાંથી મુક્ત થવાનો ક્ષણભર માટે ભ્રમ ઊભો કરે એ વાત ધ્યાનમાં આવે.

કોઈપણ સંશોધન પર, મનના પ્રતિભાવ અથવા ગણતરી પર આધારિત નથી. જ્યારે એકલતાની હકીકત સામે આવે, પ્રયંડ એવી મનોવેદના, અસ્તિત્વ નો વિશાળ એવો ખાલીપો આપણી સામે હોય છે. ત્યારે આપણને સમજાય છે કે આ ખાલીપો એ હકીકત છે કે નામકરણનું તે પરિણામ માત્ર છે, કે પછી આપણા સ્વયંનું પ્રક્ષેપણ છે. કારણકે તેનું નામકરણ કરી કે વ્યાખ્યામાં બાંધીને આપણે તેને વખોડીએ છીએ. શું આપણે તેમ નથી કરતા? આપણે કહીએ છીએ આ ખાલીપો છે. આ મૃત્યુ છે, આ એકલતા છે, અને મૃત્યુ ખાલીપણું, એકલતા આ શબ્દો દ્વારા તેને ધિક્કારીએ છીએ આ ધિક્કાર અને પ્રતિકારના કારણે ખરેખરમાં હકીકતને સમજતા નથી.

તેથી જેને આપણે ખાલીપણું કહીએ છીએ, તે હકીકતને સમજવા માટે ત્યાં ચોક્કસપણે નામકરણ અને ધિક્કારનું અસ્તિત્વ ના હોવું જોઈએ. તેથી વસ્તુસ્થિતિનું નામકરણ કરવું એટલે ‘હું’ કેન્દ્રનું નિર્માણ કરવું, અને ‘હું’ એ ખાલીપો (ખાલીપણું) છે ‘હું’ એ માત્ર શબ્દ છે. જ્યારે હું વસ્તુસ્થિતિને નામ નથી આપતો કે વ્યાખ્યા નથી કરતો, હું જ્યારે તેની આ કે તે એવી ઓળખ ઊભી નથી કરતો, શું ત્યારે એકલતા હોય છે? આખરે એકલતા એ જુદા પડવાની પ્રક્રિયા જ છે. શું તેમ નથી? ચોક્કસ આપણા બધા જ સંબંધો, આપણા જીવનના બધા જ પ્રયત્નોમાં આપણે હમેશાં આપણી જાતને અલગ તારવીએ છીએ. દેખીતી રીતે જ અલગ કરતી આ પ્રક્રિયા જ આપણને ખાલીપણા તરફ લઈ જાય છે એકલતા તરફ. પરંતુ જ્યારે અલગ કરતી પ્રક્રિયાને આપણે સમજીએ છીએ ત્યારે તે ખાલીપણું માત્ર શબ્દની વસ્તુ છે. માત્ર ઓળખ છે, અને જે ક્ષણે ઓળખ કે તેનું નામકરણ નથી હોતું. આથી ત્યાં ભય નથી હોતો, ખાલીપણું કંઈ બીજું બની જાય છે તે પોતાની રીતે દૂર થાય છે. ત્યારે ત્યાં ભય નથી હોતો, ત્યારે ત્યાં ખાલીપો નથી. એકલતા નથી. અલગતાની પ્રક્રિયા કરતા કંઈક એવું જુદું જ વિશાળ અસ્તિત્વ હોય છે.

હવે આપણે ચોક્કસ એકલા નથી હોતા? આ ક્ષણે આપણે એકલા નથી. આપણે અનેક પ્રભાવોના ભારા જેવા છે. આપણે

બધાજ પ્રભાવોની પેલે પાર કંઈક શોધવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ, અને જો આપણે તે શોધી નહીં શકીએ ત્યારે આપણે એક કાલ્પનિક એવું કંઈક શોધી તેને વળગી રહીએ છીએ, પરંતુ આપણે જ્યારે આ પ્રભાવની પ્રક્રિયાને સમજતાથી આપણી ચેતનાના જુદા જુદા સ્તરે સમજીએ છીએ. તેનાથી મુક્ત થઈએ છીએ ત્યારે ત્યાં એકલતા નહીં પણ એકાકીતા હોય છે, જે પ્રભાવરહીત છે. એનો અર્થ આપણું હૃદય અને મન બાહ્ય ઘટના અને આંતરિક અનુભવોથી કોઈ રૂપ ધારણ નથી કરતું. આ ત્યારે ઘટે છે જ્યારે એકાકીતા હોય છે ત્યારે જ સત્યને શોધવાની શક્યતા હોય છે. પરંતુ મન ભય થકી સ્વયંને અલગ કરતું રહે છે ત્યારે ત્યાં માત્ર મનોવેદના જ હોઈ શકે, અને આવું મન સ્વયંની પેલે પાર ના જઈ શકે.

આપણામાંથી મોટાભાગના લોકોને આ ઘણું અઘરું લાગે છે કારણકે આ છટકબારીની ભાવનાથી અભાન છીએ. આપણે એટલા બધા પ્રતિબદ્ધ છે. આ ભાગી છૂટવાની ભાવનાથી એવા ટેવાય ગયા છીએ કે તે આપણા જીવનમાં રૂઢ થઈ ગઈ છે. અને તેને વાસ્તવિક હકીકત તરીકે સ્વીકારી લીધી છે. પરંતુ જો આપણે આપણી ભીતર ગહનતાપૂર્વક જોઈએ તો જણાશે કે ઉપરછલ્લા છટકબારીના આવરણ નીચે અનન્ય એવી એકલતા, અસામાન્ય એવું ખાલીપણું રહેલું છે તે જણાશે. આ ખાલીપણાની સભાનતાને આપણે સતત વિવિધ કર્મ દ્વારા તેને ઢાંકવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ, તે કાર્ય કલાનું, સામાજિક, ધાર્મિક કે રાજકરણનું હોય. પરંતુ આ ખાલીપણાને કદીપણ ઢાંકી શકાતું નથી. તેને સમજવાની આવશ્યકતા છે. તેને સમજવા માટે આપણે બધી જ છટકબારીથી સભાન હોવા જોઈએ. અને જ્યારે આ છટકબારી સમજણ આવે છે. ત્યારે જીવનના આ ખાલીપાનો સામનો કરવા સમર્થ થઈએ છીએ. ત્યારે આપણને દેખાશે કે ખાલીપણું કે ખાલીપો આપણાથી અલગ નથી. ત્યારે દ્રષ્ટા એ જ દ્રશ્ય છે. આ અનુભૂતિમાં વિચાર અને વિચારકની એકાત્મતામાં એકલતા, મનોવેદના અદ્રશ્ય થઈ જાય છે.

પેરીસ, ૧૯૫૦, પ્રવચન ૫

દુઃખને સમજવા કરતા પલાયનની ભાવનાને પોષવી અધિક મહત્વનું થઈ ગયું છે

આપણું જીવન જુદા જુદા સ્તરે અનેક સમસ્યાથી ઘેરાયેલું છે. આપણી પાસે માત્ર શારીરિક સમસ્યા જ નથી. પરંતુ ઘણી ગૂંચવણ ભરેલી જટિલ એવી માનસિક સમસ્યા પણ છે. આ માનસિક સમસ્યાના ઉકેલ વગર, કે તેને સમજ્યા વગર કે તેમાં રહેલી જટિલતા ને સમજ્યા વગર, તેના પરિણામને નવી રીતે ગોઠવવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. જે કારણે આ પરિણામ ઉદ્ભવે છે. તે કારણોને ખરેખરમાં સમજ્યા વગર આપણે પરિણામ સાથે સમાધાન કરીએ છીએ. આથી મને એવું લાગે છે કે માનસિક દુઃખ અને ઘર્ષણને સમજવું એ પરિણામના માળખાને બદલવા કરતા વધારે મહત્વનું છે. કારણકે પરિણામ સાથે સમાધાન કરી લેવાથી સમસ્યાનો મૂળમાંથી ઉકેલ આવતો નથી. આપણો માનસિક તડફળાટ કે જેણે સમસ્યાનું નિર્માણ કર્યું છે એને સમજ્યા વગર માત્ર પરિણામની પુનઃચના કરવાથી સમસ્યા છૂટતી નથી પણ વધારે જટિલ બને છે એ સ્વાભાવિક છે. ફરીથી ગૂંચવડો, ફરીથી ઘર્ષણ ફરીથી વિરોધાભાસનું નિર્માણ કરીએ છે. તેથી માનસિક ઘટકોને સમજવામાં આપણું હિત છે. અને શક્ય છે. અને તે ચોક્કસ શક્ય છે એમ મને લાગે છે. કે જે સમજથી નવી સંસ્કૃતિ, નવી સમજણ અને સભ્યતાનું નિર્માણ થાય એવી ચોક્કસ શક્યતા છે. પરંતુ એની શરુઆત આપણા પ્રત્યેક દ્વારા થવી જોઈએ. સમાજ એટલે મારો તમારી સાથે સંબંધ તમારો બીજા સાથેનો સંબંધ, માટે સમાજ આપણા અરસપરસના સંબંધનું સ્વરૂપ છે. આપણા એકબીજા સાથેના સંબંધની સમજ વગર કે જે એક કર્મ છે તેના સિવાય ઘર્ષણનો અંત નથી. તેથી સંબંધમાં ઉદ્ભવતા ઘર્ષણ અને પરિણામને ગહનતાથી સમજવા જોઈએ જે મારા જીવનમાં આમુલ્યા પરિવર્તન અને ક્રાંતિ લાવી શકે.

ત્યારે, વ્યક્તિગત રીતે આપણને આપણી માનસિક સમસ્યા અને દુઃખ સાથે નિસ્બત છે. આપણી વ્યક્તિગત સમસ્યાને સમજવાથી સ્વાભાવિકપણે તેના પરિણામમાં જુદી જ અસર લાવી શકીશું. પરંતુ આપણે પરિણામથી શરુઆત કરવાની નથી, કારણકે આપણે માત્ર પરિણામની અસરથી જીવન જીવતા નથી પરંતુ અધિકગહન કારણોના અનુસંધાન પ્રમાણે જીવન જીવીએ છીએ. તેથી આપણો પ્રશ્ન એ છે કે આપણા વ્યક્તિગત દુઃખ અને ઘર્ષણ ને કેવી રીતે સમજવા માત્ર દુઃખ વિષેનું શબ્દીક અને બુધ્ધિયુક્ત સ્પષ્ટીકરણથી દુઃખનો અંત આવતો નથી. એ દેખીતી બાબત છે. પરંતુ મોટાભાગના લોકો શબ્દોથી જ સમાધાન માનતા આવ્યા છે. માટે શબ્દો પ્રખર એવા મહત્વના બની ગયા છે. આપણે સ્પષ્ટીકરણથી ઘણી સહજ રીતે સમાધાન કરી લઈએ છીએ. આપણે ભગવદ્ગીતા, બાઈબલ અથવા કોઈ ધાર્મિક પુસ્તકોનું વાંચન કરીએ છે જે દુઃખ અને કારણોનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે. અને તેનાથી આપણે સંતોષ અનુભવીએ છીએ. અને દુઃખના નિવારણ માટે સ્પષ્ટીકરણને માનીએ છીએ. દુઃખના આકલન કરતા સ્પષ્ટીકરણના શબ્દો મહત્વના બની ગયા છે. પરંતુ શબ્દ એ વાસ્તવિક વસ્તુ નથી. કેટલું પણ સ્પષ્ટીકરણ કરીએ બુધ્ધિયુક્ત કારણો આપીએ, પરંતુ ભૂખ્યા માણસ ને અન્ન આપી શકતા નથી. તેને અન્નની આવશ્યકતા છે. અન્નનું સ્પષ્ટીકરણ કે સુગંધ નહીં. તે ભૂખ્યો છે તેની ભૂખને સંતોષે એવા પદાર્થની જરૂર છે. જે તેને પોષણ આપે. પરંતુ આપણામાંથી મોટા ભાગના લોકો દુઃખના કારણોના સ્પષ્ટીકરણથી સંતોષ અનુભવે છે. તેથી દુઃખને વાસ્તવિક વસ્તુ તરીકે નથી લેતા જેનો મૂળથી ઉકેલ લાવવાનો છે. આપણી અંદર રહેલી વિસંગતા આપણે સમજવી જોઈએ. એ અર્થમાં

આપણે દુઃખને જોવું જોઈએ ત્યારે આ દુઃખને કેવી રીતે સમજવું? કોઈપણ વ્યક્તિ આ દુઃખને ત્યારે જ સમજી શકે કે દુઃખ વિશેના બધા જ સ્પષ્ટીકરણને બાજુએ કરી દે, બધા જ પ્રકારના પલાયન થવાના માર્ગને સમજપૂર્વક બાજુએ કરી દે. અને જ્યારે ખરેખરમાં દુઃખને ડોક્યું કરીને નિહાળે. પરંતુ તમે દુઃખને સમજવા જ નથી માગતા તમે કલબમાં ભાગી જશો, વર્તમાન પત્રો વાંચશો, પૂજા કરશો, મંદિરમાં જશો, રાજકરણ કે સમાજ કલ્યાણના કાર્યમાં પ્રવેશ કરશો. 'જે છે' એની સામે જવાને બદલે એ સિવાયનું બધું કરશો. તેથી તમારી પલાયનની વૃત્તિને પોષતા રહો છો કે જે દુઃખને સમજવા કરતા વધારે મહત્વની બની ગઈ છે. આ પલાયન કરી જવાના માર્ગને સમજવા માટે તમારી પાસે પ્રજ્ઞાશીલ એવું પ્રખર મન હોવું જોઈએ, જે ઘણું જ સજાગ હોય કે જે આ પલાયનવૃત્તિને જોઈ શકે અને એનો અંત લાવે.

હવે, મેં એ બાબત કહી કે સંઘર્ષ એ સર્જનશીલ વિચારોનું પોષક નથી. સર્જનશીલતા માટે તમે જે ઈચ્છો એના નિર્માણ માટે તમારી અંદર શાંત મન અને પરિપૂર્ણ હૃદય હોવું જોઈએ. જો તમે કંઈ લખવા ચાહો. ઉચ્ચ વિચાર કરવા ચાહો. સત્યની શોધ લેવા ચાહતા હોવ તો ઘર્ષણનો અંત થવો જોઈએ. પરંતુ આપણી સંસ્કૃતિમાં પલાયનને સમજવા કરતા પલાયન મહત્વનું બની ગયું છે. આધુનિક વસ્તુ આપણને પલાયન થવા માટે મદદ કરે છે અને પલાયન નિરપવાદપણે સર્જનશીલ નથી. તે આપણું પોતાનું પ્રક્ષેપણ છે. તે આપણી સમસ્યાને ઉકેલી શકે નહીં. આપણી સમસ્યાનો અંત ત્યારે થાય, આપણે પલાયનથી મુક્ત થઈ દુઃખ સાથે રહીએ, છેવટે કંઈપણ સમજવા માટે તે વસ્તુ પર પૂર્ણપણે લક્ષ આપવું જોઈએ. અને બેધ્યાન અવસ્થા એ પલાયન છે. આ પલાયનને સમજવા અને તેનો અંત આણવા માટે તેમાં રહેલા ખોટાપણાને જોવું જોઈએ, દુઃખના રહસ્યને સમજવું કે જે સ્વજ્ઞાનની પ્રક્રિયા છે. સ્વયં વિષેના જ્ઞાન સિવાય, સ્વયંને મૂળભૂત રીતે સમજ્યા સિવાયની માત્ર ઉપર ઉપરની પ્રક્રિયાની ઓળખની અસર નહીં. પરંતુ તમારી સંપૂર્ણ પ્રક્રિયા, વિચારક અને વિચાર, કર્તા અને કર્મ એ બંને વિષે તેમજ સ્વજ્ઞાન સિવાય વિચારનો કોઈ પાયો કે અર્થ નથી. તમે ગ્રામોફોનની રેકર્ડની માફક તેનું તેજ બોલતા રહો આથી તમે સંગીતના સર્જક નથી થતા. તમારી અંદર હૃદયનું ગીત ના હશે.

... જે નિરંતર છે એની શોધ લેવા માટે, મનની પ્રક્રિયાને સમજવી જોઈએ. જે કંઈ અજ્ઞાત છે એના વિષે તમે વિચારી શકો નહીં. જે કંઈ જ્ઞાત છે એ વિષે તમે વિચારી શકો. અને જે કંઈ જ્ઞાત છે તે પ્રત્યક્ષપણે નથી. જે કંઈ વાસ્તવિક સત્ય છે, એના વિષે કલ્પના કરી શકાય નહીં તેને માટે ધ્યાન કરી શકાય નહીં. જો તેમ થઈ શકતું હોય તો તે હકીકતમાં સત્ય નથી. કારણકે તે તમારા મનનું પ્રક્ષેપણ છે. આ ત્યારે જ ઘટિત થાય છે જ્યારે વિચારની પ્રક્રિયા થંભી જાય છે. જ્યારે મન ખરેખરમાં શાંત હોય. આ શાંતિમાં સ્વજ્ઞાન થકી જ સત્ય આવિર્ભૂત થાય છે. અને હકીકતની અનુભૂતિ થાય છે. અને તે વાસ્તવિક હકીકત જ આપણી સમસ્યા છોડવી શકે. આપણને ચિત્ત ભંગ કરતા પ્રલોભન ભરેલા સૂત્રબદ્ધ પલાયનો સમસ્યા છોડવી શકે નહીં.

The Mirror of Relationship
નવી દિલ્લી ૧૯૪૮, પ્રવચન ૩

વૃ|ત|વિ|શે|ષ

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર સહ્યાદ્રીમાં યોજાયેલ શિબિર, જાન્યુઆરી ૨૦૧૨

જાન્યુઆરી, ૨૦૧૨માં શ્રી અભિજીત પડતે એ યુવાવર્ગના લગભગ ૧૫ યુવાનો માટે ૩ દિવસની એક શિબિરનું આયોજન કર્યું હતું. જેમાં બે યુવાન હૈદરાબાદથી આવ્યા હતા. બાકીના મુંબઈના પોસ્ટગ્રેજ્યુએટના વિદ્યાર્થીઓ ભાગ લીધો હતો. ડૉ. પરચુરે, શ્રી રમણ પટેલ અને વાસંતીબહેન પડતે એ શિબિરાર્થીઓ સાથે સંવાદ સાધ્યો હતો.

સંપ્રદિત જ્ઞાન એ આપણા નિરીક્ષણ અને સાંભળવાની ક્રિયામાં કેવી રીતે આડે આવે છે, જ્ઞાન એકિત્રત કરવું અને કોઈપણ વિષયનું સક્રિયતાપૂર્વક આકલન કરવું એ બે વચ્ચેનો ફરક, જરૂરિયાત અને ઈચ્છા વચ્ચેનો ફરક, આપણી મૂળભૂત જરૂરિયાત મેળવવા માટે ઉપજીવીકાનો માર્ગ, અને એનાથી વિપરીત સમાજમાં કંઈક સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા માટે અપનાવેલો વ્યવસાય કે ધંધમાં ફરક, આપણો એકબીજા સાથેનો સંબંધ આવા અનેક વિષયો ઉપર વિસ્તારપૂર્વકની ચર્ચા આ શિબિરમાં કરવામાં આવી હતી.

યુવાનપેઢીને દૈનિક જીવનમાં બાહ્યજગતની સમસ્યા કેવી રીતે ગૂંચવે છે અને તે બાબત ભીતરમાં ચાલતી તડજોડના વિષયમાં ચર્ચા કરતા કૃષ્ણમૂર્તિના શિક્ષણ વિશેના વિચારોનાં આકલન દ્વારા આપણા મનમાં ચાલતી સુક્ષ્મ હલચાલ તરફ લક્ષ રાખી આપણો આંતરિક હેતુ સ્પષ્ટપણે પ્રત્યક્ષ રીતે દેખાય છે. એના ઉપર ડૉ. પરાચુરે પ્રકાશ પાડ્યો.

યુવા શિબિરાર્થીઓને એક વસ્તુ સમજાય કે આ બધું પુસ્તકીયું જ્ઞાન નથી પણ જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણે તેનો અવધાનપૂર્વક કેવી રીતે સામનો કરવો એની સમજ પ્રાપ્ત થઈ.

આ જ અધ્યયન કેન્દ્રમાં એપ્રિલ, ૨૦૧૨માં ત્રણ દિવસના શિબિરનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં ૧૮ જણે ભાગ લીધો હતો. ઘણાં જણ નાસિકથી આવ્યા હતા. શ્રી અભિજીત પડતે એ આ કાર્યશાળાનું સંચાલન કર્યું હતું. અને મરાઠી ભાષામાં જ સંવાદોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. એ ત્રણ દિવસના શિબિરમાં કૃષ્ણમૂર્તિના શિક્ષણનો વિચાર વિવિધ વિષય પર કરવામાં આવ્યો હતો. જેમ કે આપણા વિચારોનું નિરીક્ષણ એટલે શું, 'આપણે કેમ બદલાતા નથી' સમયનો અંત લાવવો એ વિશે કૃષ્ણજી શું કહે છે અને એમ કહેવામાં તેમાં શું મર્મ છે. એવા વિવિધ પ્રશ્ન દ્વારા સવિસ્તર સમજપૂર્વકની ચર્ચા કરવામાં આવી હતી.

દરેક દિવસની શરુઆતમાં શ્રી પરચુરે કૃષ્ણજીના શિક્ષણના અનુસંધાનમાં કેટલુંક વિવેચન કર્યું હતું. આપણા મનની સુક્ષ્મ હલચાલ ઉપર તેમણે લોકોનું મન કેન્દ્રિત કર્યું હતું. આપણે શબ્દોમાંથી શબ્દો તરફ જઈએ છીએ. પરંતુ શબ્દોની પેલે પાર જવા માટે કૃષ્ણજીનાં અવધાન વિશેના વિચારો ઉપર પરચુરેએ ઘણા ભારપૂર્વકની સમજ આપી. મન જ્યારે ખરેખરમાં સાવધ થઈ જાય છે ત્યારે જીવનદષ્ટિમાં પરિવર્તન આવે છે અને મન સંવેદનશીલ બની શાંત થાય છે. અને આવા મનમાં મર્મને સમજવાની ક્ષમતા જાગ્રત થાય છે. એ વિશેની શિબિરાર્થીને સમજ મળી.

જ્યારે જે કોઈ સંવેદનાનો ઉદ્ભવ થાય છે ત્યારે તેને નામ કે લેબલ હોતું નથી. એ બાબતમાં અભિજીત પડતે લોકોનું ધ્યાન દોર્યું. આપણો અહંભાવ અને અનુભવ તે સંવેદનનાનું નામકરણ કરે છે. માત્ર નિરીક્ષણ કરવું એ વિચારનો ઘાત કરે છે અને વિચારનું અસ્તિત્વ નથી રહેતું. તે સ્વને અહંને ખપતું નથી. કારણકે ત્યારે અહં સુરક્ષિત નથી રહેતો. માટે નિરીક્ષણમાં નામકરણ ત્વરિત થાય છે. આવા ઘણાં મુદ્દા પર વિચાર-વિમર્શ થયો. અને સહભાગી યુવાનો સાથેની શોધ આગળ વધી.

કૃષ્ણજીના શિક્ષણનું અધ્યયન એટલે આપણા દૈનિક જીવન સિવાયનું જુદું એવું બીજું કોઈ સ્તર નથી તે આપણા અરસપરસના સંબંધમાં નિરીક્ષણ કરતું અવધાન છે. છતાં પણ અધ્યયનના આકલન થવાની ક્રિયાને સદા ભવિષ્ય કે કાલ પર છોડી દઈએ છીએ. જે આજ ક્ષણે જ શક્ય છે છતાં આપણે કલ્પનામાં જ રમતા રહીએ છીએ. આમ કેમ થાય છે. એ વિશે વિચાર કરવામાં આવ્યો. આ અધ્યયનમાં આપણી જાણ બહાર કંઈક પ્રાપ્ત કરવાનું પ્રલોભન હોય છે. માટે મુક્તિની કલ્પના આપનાને

સુખદાયી લાગે છે એની સ્પષ્ટતા થઈ.

આ રીતના પરસ્પર સંવાદ દ્વારા અભ્યાસને જીવનને સમજવા માટે અધિક સ્પષ્ટતા પ્રાપ્ત થાય અને ઉત્કટતા મળે એવી આશા છે.

આ શિબિર દરમિયાન નિશાળ અને અધ્યયન શિબિર બંને સાથે હોવાથી સહ્યાદ્રિ શિક્ષણ કેન્દ્રના કર્મચારીઓ માટે ખાસ કાર્યક્રમનું આયોજન કર્યું હતું. કૃષ્ણજીના જીવન અને તેના શિક્ષણ વિશેની સમજ આપતું દસ્તાવેજી ચિત્રપટ પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યું. 'પરિવર્તનાયે આલ્વાન' (The Challenge of Change) કેન્દ્રમાં કાર્ય કરતા માળી, સફાઈકામ કરતા લોકો, રસોડામાં કાર્ય કરતા લોકો, ડ્રાઈવર અને ઓફિસમાં કાર્યભાર સંભાળતા અને અન્ય કામ સંભાળતા લોકો સુમારે ૪૦ જણા હતા. જેમાં મહિલા કર્મચારીઓ પણ ઉપસ્થિતિ હતી.

દસ્તાવેજી ફિલ્મ બતાવતા પહેલાં શ્રી વાસંતીબહેને કૃષ્ણજીનો ટુંકમાં પરિચય આપ્યો. તેમણે જગતને શું સંદેશ આપ્યો તેમજ સહ્યાદ્રિમાં સ્થાપિત શાળાના અભ્યાસ વિશે ઘણા જ સરળ શબ્દોમાં સમજણ અને માહિતી આપી.

કૃષ્ણજીના બાળપણની ઘટના, એમને આપવામાં આવેલ વિશ્વગુરુપદને એમણે ત્યાગી દીધું અને એમને અર્પણ કરવામાં આવેલી બધી જ સંપત્તિ અને હજારો એકર જમીનનો ક્ષણભરમાં ત્યાગ કર્યો એ વિશેની માહિતી કર્મચારીઓને આપી.

બાળક જ્યારે જન્મ લઈ આવે છે ત્યારે તદ્દન નિર્દોષ હોય છે. પરંતુ જેમ જેમ એ મોટું થતું જાય છે. તેમ તેમ તેને સંસ્કારીત કરવામાં આવે છે. તેને કોઈ ધર્મ, જાતિ, દેશ કે કુટુંબની ઓળખ આપવામાં આવે છે. આથી તેના જીવનમાં જાણતા અજાણતા તણાવ પેદા થાય છે. પ્રેમમય સંબંધની જગ્યાએ કુટુંબ, ધર્મ, દેશ જેવા ઘટકમાં તે બંધાતો જાય છે. જે માનવજાતિ માટે હાનીકારક છે. કૃષ્ણમૂર્તિને આવા બધા માનસિક બંધનોમાંથી માનવી મન કેવી રીતે મુક્ત થાય, ખરા અર્થમાં એક માનવી તરીકે જીવે અને સમાજમાં એક સારા મનુષ્ય તરીકે અસ્તિત્વ ધરાવે એવી હૃદયપૂર્વકની તેમની ભાવના હતી. આ બધી બાબતની વાસંતીબહેને ઘણી જ સરળ ભાષામાં સમજણ આપી.

કૃષ્ણમૂર્તિએ સ્થાપિત કરેલા કેન્દ્રોની માહિતી આપી. નિશાળ વિષે કૃષ્ણમૂર્તિનો અભિગમ ઘણો જ જુદો હતો તે પ્રમાણે નિશાળમાં વિદ્યાર્થી પરીક્ષાના સતત ભાર વગર મુક્તપણે શીખે એવું મનગમતું વાતાવરણ અને શિક્ષકોનું ખોટું આધિપત્ય ન હોવાથી આવા મુક્ત વાતાવરણમાંથી જ સારો મનુષ્ય પેદા થઈ શકે એવી કૃષ્ણજીની સમજ હતી તે વાસંતીબહેને સમજાવ્યું.

વિશ્વમાં માનવતા મહત્ત્વની બાબત છે. આપણું કાર્ય સ્વચ્છતાપૂર્વક ઘણા જ પ્રેમ સાથે કરવાથી મનમાં બીજાના પગ ખેંચી પાડી નાખવાની ભાવના સિવાય કાર્ય કરવાથી આપણી અંદર સાલસતા આવે છે. આવી માનવતાની બાબત પર લોકોનું ધ્યાન વાસંતીબહેને કેન્દ્રિત કર્યું અને ઘણી પ્રેમાળ અને સરળ ભાષામાં શ્રોતાઓ સાથે સંવાદ સાધ્યો. અને લોકોને સંસ્થાની પાર્શ્વભૂમિની ઓળખ પ્રાપ્ત થઈ કૃષ્ણજી વિશે કંઈક સમજ લોકોને મળી એવું લાગ્યું.

રચના સંસદ, પ્રભાદેવી, મુંબઈ સ્થળનો કાર્યક્રમ

રચના સંસદ, પ્રભાદેવીમાં આવેલ આર્કિટેક્ચર વિદ્યાલયમાં તા. ૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૨ના દિને સવારે ૧૦.૦૦ વાગ્યે ફાઉન્ડેશનના મુંબઈ સ્થિત કેન્દ્ર દ્વારા શ્રી રાજેશ દલાલ ના સહવાસમાં આર્કિટેક્ચરના વિદ્યાર્થીઓ સાથે વાર્તાલાપનો કાર્યક્રમ યોજવામાં આવ્યો હતો. શ્રી દલાલે વિદ્યાર્થી સાથે સંવાદ સાધવા માટે જે વિષય લેવામાં આવ્યો તે વિષય હતો, “આપણી અંદર રહેલી સુપ્ત કાર્યક્ષમતા, બુદ્ધિ સામર્થ્યની શોધ લેવી”.

લગભગ ૨૦૦ જેટલા વિદ્યાર્થી ઉપસ્થિત હતા. વિષયની શરુઆત કરતા પહેલાં રાજેશભાઈએ વિદ્યાર્થીઓને એક પ્રશ્ન કર્યો કે “આધુનિક શિક્ષણ પદ્ધતિની બાબતમાં તમને સમાધન છે?” હાલની જીવંતોડ સ્પર્ધાના યુગમાં વિદ્યાર્થી સામે કેટલા પડકાર છે? અને પડકારનો સામનો કરતા વિદ્યાર્થીનો શિક્ષક જોડે અને બહારના જગ જોડે સંબંધ કેવો હોય છે? આ સંબંધોને કારણે ઉદ્ભવતા સંઘર્ષોનો કેવી રીતે સામનો કરે છે? કોઈપણ પ્રકારના પલાયન દ્વારા ? આ પ્રશ્ને વિદ્યાર્થીઓને વિચારતા કરી દીધા.

ફક્ત પૈસા મેળવવા, સારી નોકરી માટે દોડધામ કરવી, અધિકારિક સંપત્તિ એકઠી કરી ભૌતિક સુખની પાછળ આંધળી દોટ મુકી શું આપણે આનંદ પ્રાપ્ત કરી શકીએ?

તમને જે વિષયમાં ઊંડેથી રસ હોય. તે વિષયમાં તમારો પ્રેમ હોય, તે જ વિષયને તમારે પસંદગી આપવી જોઈએ. પછી ભલે તમારા માતા, પિતા તેમજ સમાજનો કેટલો પણ આગ્રહ હોય, પણ તમારે તેના બલિ થવું યોગ્ય નથી. તમારા પસંદગીના વિષયમાં ગમે તે વિઘ્ન આવે તેને પાર કરી તમારા મનગમતા વિષયનો અભ્યાસ કરો તેમાં જ તમે જીવનમાં ખરેખરમાં આનંદી રહી શકશો. ત્યારે પૈસા, પ્રતિષ્ઠા, ઉત્તમતાનું બહુ મહત્ત્વ રહેતું નથી.

આ સંબંધમાં વિદ્યાર્થીઓએ પ્રત્યક્ષપણે સામે આવતી સમસ્યા પર પ્રશ્નો પૂછ્યા. મા-બાપનું દબાણ, સમાજમાં પોતાની પ્રતિષ્ઠા અને માનસન્માનનો ભય, પોતાની ઈર્ષા, મહત્ત્વકાંક્ષાના કુંડાળામાં સપડાયેલ આજનો યુવક જે સ્વયંમા સંભ્રમિત છે. તેણે શું કરવું એવા સ્વરૂપની પ્રશ્નોત્તરી થઈ. રાજેશના ઉત્તરથી તેઓ અંતરમુખ થયા હોય એવું લાગતું હતું.

રાજેશે વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતા કહ્યું. તેઓએ કોઈ જ પ્રકારનો ભય રાખ્યા સિવાય પોતાને જે ગમે છે, જેમાં તેઓને આનંદ મળે છે તેજ વિષયનો જીવનમાં વ્યવસાય તરીકે પસંદ કરવો જોઈએ. ભયને કારણે આપણે મુક્ત મને નિર્ણય લઈ શકતા નથી. પરંતુ જ્યારે તમને એ બાબતની સભાનતા આવે છે ત્યારે તમે તમારા ભાવિ જીવનમાં અધિક આત્મવિશ્વાસ સાથે ભયમુક્ત વાતાવરણમાં યોગ્ય નિર્ણય લઈ શકશો.

દોઢ, બે કલાક ચાલેલા આ કાર્યક્રમમાં વિદ્યાર્થીઓ મોકળામને સહભાગી થયા હતા. પ્રશ્નોત્તર પછી આભારદર્શન કરી સમાપન કર્યું.

આનંદવિહાર -

બદલાપુરના વાર્ષિક સંમેલનનો અહેવાલ

આનંદવિહાર-બદલાપુરમાં દરવર્ષની જેમ આ વર્ષે તા.૧૨, ફેબ્રુઆરી એ જે. કૃષ્ણમૂર્તિ સેલ્ફ એજ્યુકેશન સોસાયટીના સભ્યમિત્રોએ વાર્ષિક સહસંમેલનનું આયોજન કર્યું હતું.

મુંબઈની આસપાસના ઉપનગરમાંથી લગભગ ૪૦ જેટલા જીવનરસિક સાધકોએ ભાગ લીધો હતો. સવારે ૧૦.૩૦ સંમેલનની શરુઆત કરવામાં આવી હતી. શરુઆત સ્તોત્રોથી કરવામાં આવી.

ત્યાર પછી સંમેલનના મુખ્ય મહેમાન ફાધર લેન્સી પ્રભુ. સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજના ઈન્ટર રિલિજિસ, સ્ટડી વિભાગના મુખ્ય. એમણે ઉપસ્થિત મિત્રોને ઉદ્દેશી ‘ધાર્મિક મન’ એ વિષય પર વાર્તાલાપ આપ્યો.

ધાર્મિક જીવન જીવનાર મનુષ્ય કોઈપણ પરંપરા, અને પદ્ધતિમાં સપડાતો નથી. એમાં સપડાયેલું મન સ્વતંત્રપણે સત્યની શોધ લઈ શકે નહીં. ધાર્મિક મન મુક્ત મન હોવું જોઈએ. સતત જાગત, સતર્ક એવું ધાર્મિક મન નિત્ય નૂતન શીખનારું નવું મન હોવું જોઈએ. ત્યારે જ તે સત્યની શોધ લઈ શકે. આવું ધાર્મિક મન કોઈપણ પ્રકારના ગ્રંથ કે પોથીબંધ ધર્મથી બંધાયેલ મનનું કાર્ય નથી. આ સંદર્ભમાં ફાધર પ્રભુ એ ગહનતાથી વિવેચન કર્યું.

ત્યારપછી લગભગ દોઢ કલાક પ્રશ્નોત્તર થયા. પ્રત્યક્ષપણે જીવન જીવાતા જીવનમાં ઉદ્ભવતી સમસ્યા એ બાબતમાં શ્રોતાએ પ્રશ્નો પૂછ્યા, મોહ, માયામાં, મત્સર એમાં અટકી પડેલ સર્વસામાન્ય મનુષ્ય કૃષ્ણજીને અપેક્ષિત એવું જીવન જીવી શકે ખરો? નાનપણથી આપણા ઉપર સંસ્કારનું જે આવરણ છે. એને હટાવી શકાય ખરું એવા આશયવાળા પ્રશ્નોત્તર થયા.

ડૉ. અભિજિત પડતે આ ચર્ચામાં સહભાગી થતા. આપણે સર્વસાધારણ નિરીક્ષણ કરીએ કે વિચાર કરીએ છીએ? એ પ્રશ્ન પૂછ્યો, જ્યારે આપણે આસપાસની દુનિયા જોઈએ છીએ ત્યારે તે વિષે વિચાર કરીએ છીએ? આપણું દૈનિક જીવન જીવતા આપણે વિચાર વિહીન એવી અવસ્થાનો અનુભવ કરીએ છીએ કે નહીં? તે સમયે આપણો ભૂતકાળ અને પૂર્વસંસ્કારની જાણ હોય છે? આ સંદર્ભમાં ચર્ચા આગળ ચાલી. બપોરના ભોજન સમારંભ પછી લોકોએ વિશ્રાંતિ લઈ ફરી ૪ વાગે ‘ધાર્મિક મન’ એ વિષય પર કૃષ્ણમૂર્તિના ચૈનઈમાં કરેલા વાર્તાલાપની વ્હીડીઓ બતાવવામાં આવી અને સુમારે ૫.૩૦ કાર્યક્રમની પૂર્ણાહુતિ કરવામાં આવી.

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈડિયા. વસંત વિહાર, ૧૨૪ ગ્રીનવેજ રોડ, ચૈનેઈ ૬૦૦ ૦૨૮.

Email : thestudykfi@yahoo.com • Website: www.kfionline.org.

કૃષ્ણમૂર્તિના વાર્તાલાપ અને સંવાદોની ડીવીડી તમે ઓર્ડર દ્વારા મંગાવી શકો છો. જેની યાદી વેબસાઈટ પર ઉપલબ્ધ છે. બેંગલુરુ, ઋષિવેલી, ઉત્તરકાશી, કોલકત્તા, ઓરિસા અને હૈદરાબાદ વિશેની માહિતી વેબસાઈટ પર ઉપલબ્ધ છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર રાજઘાટ, વારાણસી, કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડીયા, રાજઘાટ ફોર્ટ વારાણસી ૨૨૧ ૦૦૧.

૨૯ સપ્ટે. - ૦૩ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૨ હિન્દીમાં કાર્યશાળા : ‘અપને દૈનિક જીવન કા અન્વેષણ’

inquiry into our Daily Living ૦૫-૦૮ નવેમ્બર, ૨૦૧૨ વાર્ષિક સંમેલન

ટેલિફોન નં. ૦૫૪૨ - ૨૪૪૧૨૮૮ / ૨૪૪૦૪૫૩. • Email : kcentrevns@gmail.com. • Website : www.j.krishnamurti.org

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર સદ્યાદ્રિ, પોસ્ટ-તિવઈ હાલ, તાલુકા ખેડ, રાજગુરુ નગર, જિ. પૂના ૪૧૦૫૧૩ મહારાષ્ટ્ર.

ટે.નં. (૦૨૧૩૫) ૨૮૮૭૭૨, ૨૮૮૩૪૮, ૨૦૩૪૭૫.

Email : kfisahyadri.study@gmail.com • Website : http://www.kscskfi.com

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર, બદલાપુર, આનંદવિહાર, કૃષ્ણમૂર્તિ સેલ્ફ એજ્યુકેશન સોસાયટી, જામિનગર, રાહાટોલી ગામની નજીક, બદલાપુર(પ્ર). તા. થાણા, પીનકોડ ૪૨૧૫૦૩, મહારાષ્ટ્ર.

ટે.નં. ૯૪૨૩૮૩૧૦૫૯, (૦૨૨) ૨૫૦૧૪૦૮૪, ૨૪૨૨૩૧૯૯. • Email : zilog@vsnl.com

... ત્યારે તે વાસ્તવિકતાથી પલાયન થવાની ઈચ્છા તો નથી

પ્રશ્નકર્તા : મને ઘણાં બધા મિત્રો છે, તેઓ મને છોડી જશે એવો ભય મને કાયમ રહે છે. હું શું કરું?

કૃષ્ણમૂર્તિ : એમાં સમસ્યા શું છે? મિત્રોનો છોડી દેવાનો ભય, કે પછી સમસ્યા પરાવલંબનની છે? આપણને મિત્રોની શા માટે આવશ્યકતા છે? એનો અર્થ એવો નથી કે આપણને મિત્રો ના હોવા જોઈએ, જ્યારે આપણે બીજા ઉપર નિર્ભય કે પરાવલંબી રહીએ છીએ ત્યારે આપણને મિત્રોની જરૂરિયાત લાગતી હોય છે. એ બાબત આપણને શું દર્શાવે છે? શું તે આપણી અંદરની અપૂર્ણતાનું દર્શન નથી? એકલતાનું આંતરિક દારિદ્ર્ય નથી દર્શાવતું? એકલા પડી જવું. અપૂર્ણ એવી આંતરિક દારિદ્રતા થકી આપણે મિત્રો તરફ, પ્રેમ તરફ, કર્મ કરવા તરફ, કોઈ આદર્શ તરફ, પોતાની માલિકીનું કશું હોય એવી બાહ્ય બાબતો અને જ્ઞાન તરફ આપણે વળીએ છીએ. એટલે આપણે ભીતરથી સંપૂર્ણ હોઈએ ત્યારે આપણે બાહ્ય વસ્તુ પર પરાવલંબી થઈએ છીએ, તેથી આ બાહ્ય વસ્તુ આપણા માટે ઘણી જ મહત્વની બની જાય છે. જ્યારે આપણે કંઈકનો ઉપયોગ આપણી જાતથી ભાગી છૂટવા માટે કરીએ છીએ. ત્યારે તે કંઈક બાબત ઘણી જ મહત્વની બની જાય છે. એ દેખીતું છે. જ્યારે આપણે આદર્શને, વસ્તુને લોકોને વળગી રહીએ છીએ ત્યારે માનસિક સ્તરે તેના ઉપર આધાર રાખીએ છીએ, અને જ્યારે આ વસ્તુ આપણી પાસેથી લઈ લેવામાં આવે છે. આપણા મિત્રો આપણને તરછોડે છે ને આપણે નાસીપાસ થઈને ભયભીત બનીએ છીએ. તેથી, પરાવલંબન એ આપણી આંતરિક અપૂર્ણતા અને દયનીય અવસ્થાનું દર્શન છે. અને જ્યાં સુધી આપણે બીજાનો ઉપયોગ કરીએ કે તેના ઉપર આધારિત રહીએ છીએ ત્યારે તેના ખોવાય જવાનો ભય હોય છે.

હવે આ એકલતા આપણી ભીતરની દારિદ્રતા કે ખાલીપણું શું મનની પ્રક્રિયાથી ભરી શકાય ખરું? મારે જે કંઈ સૂચવવાનું છે તે ધ્યાન દઈને સાંભળો અને તે પ્રમાણે તમારા મનનું નિરીક્ષણ કરો અને તમને તેનો ઉત્તર મળશે. હું તો તમને આમ આગળ વધતા વધતા મારા અનુભવોનું વર્ણન કરું છું. પરંતુ તમારે તે સ્વયંમાં અનુભવવાનું છે. પરંતુ એની અનુભૂતી માટે તમારે દક્ષતાપૂર્વક સજાગ રહીને નિરીક્ષણ કરવાનું છે. મારા શબ્દોનું માત્ર અનુસરણ કરવાનું નથી.

આપણી આંતરિક અપૂર્ણતા છે. તેનાથી પલાયન થવા માટે આપણે કર્મ દ્વારા, જ્ઞાન દ્વારા, પ્રેમ દ્વારા, એવી અનેક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા પ્રયત્ન કરીએ છીએ. આપણે રેડિયો સાંભળીએ છીએ. નવા પુસ્તકોનું વાંચન કરીએ છીએ. આપણે આદર્શો કે કલ્પનાની પાછળ પડીએ છીએ. કોઈ માન્યતાનો સ્વીકાર કરીએ છીએ. સ્વયંથી ભાગી છૂટવા કંઈક કરીએ છીએ. આપણી વિચારસરણી એ 'જે છે' એમાંથી ભાગી છૂટવાની પ્રક્રિયા છે. અને આંતરિક ખાલીપણાને કદી પણ ભરી શકાય કે ઢાંકી શકાય ખરી? કોઈપણ આ સત્યને ત્યારે સમજી શકે જ્યારે તે વાસ્તવિકતાથી પલાયન ન થાય, જે ઘણું જ કપરું છે. બધા જ પ્રકારના પલાયનો સરખા જ છે, તેમાં કોઈપણ પલાયન ઉમદા નથી. એનું જ્યારે આપણને અવધાન હોય છે ત્યારે તે આપણા ધ્યાનમાં આવે છે. આ બધા જ પલાયનો છે. મધપાનથી લઈ ઈશ્વરની પૂજા સુધીના બધા જ પલાયનો એક જ સમાન છે. કારણકે 'જે છે' તેનાથી પલાયન છે. કારણકે 'જે છે' એજ તમે છો એ તમારી અંદર રહેલું દારિદ્ર, જે તમે છો જેનાથી તમે ભાગી છૂટો છો. પરંતુ જ્યારે આ પલાયન થવાનું અટકી જાય છે ત્યારે એકલતાની સમસ્યા સામે, આંતરિક ખાલીપણાની સાથે હોવ છો. જેને કોઈપણ પ્રકારનું જ્ઞાન, કે અનુભવ એને ઢાંકી શકે નહીં. ત્યારે તે સમસ્યાને

સમજવાની અને તેના અંતની શક્યતા છે. આ એકલતા, ભીતરનું ખાલીપણું એ માત્ર કામવિહોણા લોકોની જ સમસ્યા નથી, કે જેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા સિવાય બીજું કોઈ કાર્ય નથી. આ સમસ્યા વિશ્વમાં રહેલા બધા લોકોની છે. ગરીબ કે ધનવાન, બુદ્ધિવાન કે ગમાર બધાની જ સમસ્યા છે.

તેથી ભીતરમાં રહેલા ખાલીપણાને ઢાંકી શકાય ખરું? જો તમે પલાયન કરી તેને ઢાંકવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોય અને તેમાં તમે નિષ્ફળ થયા હોવ ત્યારે તમારા લક્ષમાં આવ્યું હશે કે બધા જ પલાયનો વ્યર્થ છે. બરોબર છે ને? આ માનસિક ખાલીપણાને ક્યારે પણ ઢાંકી શકાય નહીં કે ભરી શકાય નહીં કે તેને શણગારી ગુણસંપન્ન કરી શકાય નહીં. ત્યારે એક પલાયનમાંથી બીજા પલાયન તરફ જવાની જરૂર રહેતી નથી. એક જ પલાયનમાં એનું જો તમને આકલન થાય ત્યારે પલાયનની સંપૂર્ણ પ્રક્રિયા સમજાય, બરોબર ને? ત્યારે ત્યાં શું ઘટિત થાય છે? ત્યારે તમારી પાસે જે હોય છે તે ખાલીપણું, એકલતા અને ત્યારે પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે, શું આ એકલતા જેને લાગે છે તેનાથી તે અલગ છે? દેખીતું છે તેવું નથી. ત્યારે ત્યાં એવું નથી કે જે વ્યક્તિને ખાલીપણાની અનુભૂતિ થાય છે તે સ્વયં જ ખાલીપણું છે, અને આ ખાલીપણું અને ખાલીપણાની અવસ્થા જેને તે ખાલીપણું કહે છે. એ ત્યારે જ ઉદ્ભવે છે જ્યારે તે એ અવસ્થાનું નામકરણ કરે છે. તેને લેબલ આપે છે કે તેની વ્યાખ્યા કરે છે ત્યારે એ ખાલીપણાનું નિર્માણ થાય છે. જ્યારે તમે એ અવસ્થાનું નામકરણ નથી કરતા ત્યારે તમે જોશો કે ત્યાં કોઈ વિભાજન જ નથી હોતું. દ્રષ્ટા અને દ્રશ્યની વચ્ચે, ત્યારે દ્રષ્ટા જ દ્રશ્ય હોય છે કે જે અપૂર્ણતા છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ કે જ્યારે નામકરણ કે વ્યાખ્યા આપવામાં નથી આવતી અને અનુભવ અને અનુભવકર્તા વચ્ચે એકાત્મતા હોય ત્યારે એ અવસ્થાની શોધ લેવા તમે એક ડગલું ભરો કે જે અવસ્થાને તમે એકલતા કહી બાજુએ કરી હતી. શું એ અવસ્થા ખરેખરમાં હોય છે કે પછી એકલતા એ શબ્દનો માત્ર પ્રતિભાવ છે કે જે ભયને જાગ્રત કરે છે.

જે ભયને જાગ્રત કરે છે તે શબ્દ છે કે હકીકત છે? વાસ્તવિકતા ક્યારે પણ ભયાનક હોય છે? કે વાસ્તવિક હકીકત, ભય વિશેની કલ્પના કરે છે? જો તમે આ સમગ્ર પ્રક્રિયાને સમજ્યા હોવ તો તમે જોશો કે 'જે છે' એમાંથી પલાયન થવાની ઈચ્છા ના હશે, તો ત્યાં ભય નથી હોતો અને ત્યાં 'જે છે' એનું પરિવર્તન થયું હશે, કારણકે ત્યારે મન જે છે એનાથી ગભરાતું નથી. ત્યારે એ અવસ્થામાં ખાલીપણા અને અપૂર્ણતાની ભાવના નથી. તે જે છે તે છે. જો તમે ઊંડાણમાં જશો તો તમે એ જોશો કે મનમાં તે અવસ્થાનો સ્વીકાર કે અસ્વીકાર હોતો નથી. આથી મન શાંત હોય છે. અને ત્યારે જ એકલતા અને ખાલીપણામાંથી મુક્ત થવાનું શક્ય થાય છે. પરંતુ આ અવસ્થાએ પહોંચવા માટે તમારે ભીતરના ખાલીપણાની પ્રક્રિયાને, પલાયનને પરાવલંબનને સમજવાની આવશ્યકતા છે. અને તમે જોશો પલાયન અને પલાયનના માર્ગો એટલા બધા મહત્વના બની જાય છે કે જેનાથી તમે પલાયન થવા માગો છો; વિચારક અને જેને તે એકલતા કહે છે, એ અવસ્થામાં રહેલા વિભાજનને સમજવા જોઈએ અને તે અવસ્થા શાબ્દિક છોક વાસ્તવિક છે તે તમારે સ્વયંપણે શોધી કાઢવાનું છે. તે જો શાબ્દિક હશે તો તે સદા ચાલતી રહેશે. પરંતુ જો તમે તેનું નામકરણ નહીં કરો ત્યારે માત્ર તે અવસ્થા જ હોય છે. તમે તેને એકલતાની છાપ નહીં મારો અને ત્યારે જ મન તેની પાર જઈ શકે અને આગળ શોધ કરી શકે.

ન્યુયોર્ક, ૧૯૫૦, પ્રવચન ૪

હું પલાયનમાં રહેલી નિષ્ફળતાને નિહાળું છું

એ જુઓ કે હું દુઃખ ભોગવી રહ્યો છું, હું એ ઉદાહરણ તરીકે લઉં છું. હું જુદા જુદા કારણે દુઃખ ભોગવું છું. દુઃખના કારણોમાં મને વિશેષ રસ નથી. પ્રત્યક્ષમાં વસ્તુસ્થિતિ એ છે કે હું દુઃખ ભોગવું છું. મારો દીકરો, મારી પત્ની, મારો ભાઈ મારાથી છીનવાઈ ગયા છે. સારું એવું કંઈ મારી પાસેથી છીનવાઈ ગયું છે અને હું એકલો પડી ગયો છું. જુદો પડી ગયો છું કે જેને બીજા કોઈ સાથે સંબંધ રહ્યો નથી. મારા સ્વયંના દુઃખમાં ઘેરાઈ ગયો છું. અને જાણું છું કે એના કારણોનું વિશેષ મહત્ત્વ નથી કે કોઈ મૂલ્ય નથી પરંતુ મેં મારી રીતે એની શોધ લીધી છે. ફક્ત દુઃખના કારણો શોધવાથી દુઃખનો અંત આવતો નથી. ઉલટાનું તે કાળબદ્ધ છે. વાસ્તવિક દુઃખથી દૂર લઈ જનારું છે. અને હું એ પણ નિહાળું છું કે મારું મન દુઃખમાંથી છટકવા માગે છે. કારણકે હું તેને સમજી શકતો નથી. તેમાં શું સમાવિષ્ટ છે તેનું રહસ્ય શું છે તેનો અર્થ શું છે. તેથી મન તેનાથી છટકી જવા ચાહે છે. શું તમને તેમાંથી પલાયન થવું નથી? તમારા દેવો, તમારા આનંદપ્રમોદ, તમારા કર્મકાંડ, તમારી ગીતા, ઉપનિષદનું વાંચન. તમે જે કોઈ પુસ્તકને પવિત્ર ગણતા હોય કે જે બિલકુલ પવિત્ર નથી જે ફક્ત છાપેલા શબ્દો છે, કે જેને તમે પવિત્ર બનાવી દીધા છે. તેથી તમે તેમાંથી પલાયન થઈ, બીજા કશામાં દિલાસો શોધો છો. તમારી આદર્શ એવી કલ્પનામાં, સિનેમામાં, કોઈ અપેક્ષામાં, પલાયન- 'જે છે' એ વાસ્તવિકતાથી દૂર જાઓ છો. પરંતુ 'જે છે' એનાથી દૂર થવામાં જ દુઃખની શરુઆત થાય છે. તમને આ સમજાય છે? હું એ જોઉં છું એ ભાગી ના છૂટવાનો નિઝાહ નથી, પરંતુ પલાયન એ દુઃખની સમસ્યાને છોડાવી શકતી નથી. એ હકીકત છે. ઉલટાનું પલાયન એ વિકૃત મનની ક્રિયા છે. આથી જે મન આ પલાયનવૃત્તિમાં અંતરદષ્ટિ કરે અને તેની નિષ્ફળતા તેના ધ્યાનમાં આવે ત્યારે તે મન દુઃખની હકીકત તરફ પાછું વળે છે. તેથી ત્યાં પલાયન રહેતું નથી. તમને એ સમજાય છે? ત્યારે ત્યાં એવું નથી કે મેં ભાગી ના છૂટવાનો નિર્ણય કરી લીધો છે. પરંતુ હું પલાયનની વિફળતાને નિરખું છું.

આ સાથે હું એ પણ જોઉં છું કે દુઃખને માત કરવાનો કોઈપણ પ્રત્યે પ્રયત્ન કરું તો તે શક્તિનો બીજા પ્રકારનો વ્યય છે. તમને આ બધું સમજાય છે? દુઃખના કારણ શોધવામાં શક્તિનો ખોટો વ્યય થાય છે એ બાબત મનને ધ્યાનમાં આવે છે કે બધા જ પ્રકારના મન અને વિચારે શોધી કાઢેલા હજારો પલાયન એ માત્ર ઉર્જાનો વ્યય જ છે. અતિ સૂક્ષ્મતાથી તેની વ્યર્થતાને નિરુપયોગીતાને નિહાળે છે. કારણકે જે કંઈ હમેશાં છે તેનાથી તમે પલાયન થઈ શકો નહીં. તમે તેને ઢાંકી દો, તેનાથી તમે ભાગી જઈ શકો. તમે તે સંતાડી શકો. પરંતુ તે ત્યાં ને ત્યાં જ હોય છે. અને તેથી મન કહે છે ઠીક છે ત્યારે હું ભાંગીશ નહીં. ત્યારે ખરેખરમાં પલાયન હોતું નથી કે તેને માત કરવાનું હોતું નથી. તેને તર્કવિતર્કથી પટાવવાનું નથી રહેતું. આ બધા જ પલાયનો છે. બરોબર? શું આપણે એકબીજા સાથે છીએ? કૃપા, એ કરો. ફક્ત વક્તાને સાંભળવાનું નથી, તે જે કંઈ કહે છે તે શબ્દોને સાંભળો. તે શબ્દોના અર્થને સમજો. તેમાં કંઈ અર્થ છે કે નહીં તે નિહાળો અને અહીં બેઠા બેઠા તે કરો. ત્યારે મારા મનની સાથે શું હોય છે? ત્યાં દુઃખની વાસ્તવિકતા, ફક્ત દુઃખ એ મારું અંગત દુઃખ નથી પરંતુ અગાધ એવું માનવજાતિનું દુઃખ, સામુદાયિક દુઃખ, સામુદાયિક એવી નિકૃષ્ટ અવસ્થા, જેમાં આ દેશ ડુબેલો છે. હું આ દેશની તુલના બીજા દેશ સાથે કરતો નથી. હું તુલના સિવાય હકીકતને દર્શાવું છું. બીજા દેશનો હાસ થયો નથી એવો પ્રશ્ન કરશો નહીં. ચોક્કસપણે થાય છે. પણ આપણે ભારત દેશ વિશે વાત

કરીએ છીએ તેથી તમે એવું નહીં વિચારો કે શું બીજા દેશનો હાસ પણ થયો નથી. માત્ર તમે પલાયન કરી હકીકતને ટાળો નહીં. એ તો કોઈ રાજકીય માણસને એવું પૂછવા જેવું છે. શું તમે ભ્રષ્ટ્ર નથી, તે કહેશે કે અમે બીજા દેશના રાજકીય માણસ જેટલા ભ્રષ્ટ્ર નથી. (હાસ્ય) હા, તમે હસો છો, તમારું આમ હસવું એ પ્રદર્શીત કરે છે કે તમે હકીકતથી પલાયન થાવ છો આથી તમે તમારી અંદર રહેલી ભ્રષ્ટ્રતાનો સામનો કરતા નથી.

તેથી શું ઘટિત થયું? મારું મન ભયંકર એવો આંચકો અનુભવે છે જે દુઃખી છે અને તે તેમાંથી પલાયન થવા માટે પ્રયત્ન કરે છે, તેને ટાળે છે, આ પલાયન, તેને ટાળવું અને તેમાંથી છટકી જવું એ તમારી ઉર્જાનો વ્યર્થ વ્યય કરવો છે. અને મનને ઉર્જાની આવશ્યકતા છે. દુઃખને સમજવા માટે ક્ષમતાની જરૂર છે. શું આપણે આ કરીએ છીએ? જો તમે તે ના કરતા હોવ તો મારા બોલવાનો કોઈ અર્થ નથી. આ ગંભીર બાબત છે. એ સામાન્ય બાબત નથી કે જેની સાથે તમે રમત રમો. તેથી શું પરિસ્થિતિ બને છે. ત્યાં બુદ્ધિપૂર્વકનો તર્ક નથી. હું એમ પણ નથી કહેતો કે આ મારું ભાગ્ય છે. તે વાસ્તવિકતાનો ઉકેલ નથી કરતી. તેથી ત્યાં કોઈપણ પ્રકારનું પલાયન નથી. શાબ્દિક રીતે, પદ્યતિ પ્રમાણે કે ખરેખરમાં પછી ત્યાં શું રહે છે? તે દુઃખ જે બધા અનુભવે છે. ત્યાં કોઈ વ્યક્તિ છે જે આ દુઃખનો ઉકેલ લાવવા ચાહે છે? તમે આ સમજો છો? જુઓ હવે હું ભાગી છૂટતો નથી. મેં બધા જ પલાયનનો અંત કરી દીધો છે. અને ત્યારે મારી અંદર એવી કોઈ હાલચાલ કે વિચાર જે કહે છે કે હું નિશ્ચિત તેનાથી દૂર જઈશ, હું તેને સહન કરી શકતો નથી. હું નિશ્ચિત તેનાથી દૂર થઈશ. હું નિશ્ચિતપણે તેનો અંત લાવીશ? એનો અર્થ એવી કોઈ ચીજનું અસ્તિત્વ છે જે દુઃખથી જુદી હોય, બરોબર? તમે સમજ્યા? શું તે વ્યક્તિ દુઃખથી અલગ છે કે તે વ્યક્તિ જ દુઃખ છે. બરોબર? ત્યારે તે વ્યક્તિનું અસ્તિત્વ જ દુઃખ છે. ત્યારે ત્યાં તેના વિશે ઘર્ષણ હોતું નથી. તેથી ત્યાં પલાયન હોતું નથી તે તેજ છે. અને ત્યારે ત્યાં શું ઘટે છે? તમે મારા પ્રશ્નને સમજ્યા? એ કૃપા કરી સમજો, તેમાં ગમ્મત છે. એને સમજવું તમારે માટે ઘણું જ અગત્યનું છે મને થાય છે કે હું તમારી સાથે એની આપણે કરું પરંતુ કમનસીબે તમે તે કરી શકતા નથી. જ્યારે કોઈ પલાયન નથી હોતું ત્યારે શું ઘટિત થાય છે, શારીરિકપણે માનસિક રીતે કોઈ કારણ શોધવાનું નથી. તેમજ ટાળવાનું પણ નથી હોતું. ત્યારે જે વ્યક્તિ દુઃખની શોધ લેવા ચાહે છે, તે દુઃખને સમજવા ચાહે છે તે જ દુઃખ છે; એ ધ્યાનમાં આવ્યા પછી ત્યાં શું ઘટિત થાય છે? આને ગોપીને યાદ ના રાખો. આ બીજા પાસે ઉધાર લીધેલી વસ્તુ જેવું હશે, બીજાનું આપેલું હશે. અને ફરીથી બીજું પ્રકરણ શરુ થશે. આ વેદનાની વાસ્તવિકતાથી દુઃખની વ્યગ્રતામાંથી અતિ પરિચિત એવા દુઃખમાંથી પલાયન થવાની મનની, વિચારની બધી જ હાલચાલ તે વાસ્તવિક હકીકત સાથે લય પામે છે ત્યારે તેમાંથી શું બહાર આવે છે? તમને ખબર 'પેશન' શબ્દ 'ઉત્કટતા'. એનો અર્થ વાસના શબ્દથી તદ્દન જુદો છે. વાસના એ ઈન્દ્રિયોનું સુખ છે. ઈન્દ્રિયોને ઉત્તેજિત કરતી અતિતીવ્ર ઈચ્છા છે. આનંદપ્રમોદ આપતું વિષય સુખ છે. જબરદસ્તીથી ખાવું. આ બધા વાસના શબ્દમાં સમાવિષ્ટ છે. ઉત્કટતા (પેશન)નું મૂળ... દુઃખમાં રહેલું છે.

તેથી વિચારે શોધેલા કોઈપણ પલાયન વગરનું આ દુઃખ હોય છે. ત્યારે તે દુઃખમાંથી ઉત્કટતા આવે છે. અને ઉત્કટતાને કોઈ કારણ નથી હોતું અને એ જ તેમાં રહેલું સૌંદર્ય છે, કારણ નહીં. તે

‘ધ સ્કુલ - KFI’

‘ધ સ્કુલ - KFI’ એ કૃષ્ણમૂર્તિએ સ્થાપન કરેલી ત્રીજી સ્કુલ છે. ૧૯૭૩માં ચૈનઈમાં સ્થાપેલી આ સ્કુલ તે પ્રાંતમાં આવેલી શાળાઓ કરતા વિશેષ સવંદનશીલ અને સર્જનશીલ શાળા તરીકે ઓળખાય છે.

કૃષ્ણમૂર્તિએ પોતે થઈને આ નિશાળ થિયોસોફિકલ સોસાયટીના દામોદર ગાર્ડનમાં સ્થાપવાનું સૂચન કર્યું હતું. તેનું નામ પણ તેમણે જ સૂચવ્યું હતું ‘ધ સ્કુલ’ અને શાળાના ખાતમૂહુર્ત સમારંભમાં તેઓ ઉપસ્થિત રહ્યા હતા. તે સમયે તેમણે કહ્યું હતું કે આ વિશાળ એવા સાગરના મોજાઓ સંગે, ફરી ફરીને ઉડતી રેતીના રજકણોની માફક આ શાળા અગાધ એવા જીવનમાંથી પ્રેરણા લેતી સતત વધતી રહે. બીજા દેશમાં હોય ત્યારે પણ તેઓ શાળાના સંપર્કમાં રહેતા ૧૯૮૦માં શાળાના બાળકોને સંબોધી પ્રવચન આપ્યું હતું.

છેલ્લા ૩૩ વર્ષથી આ શાળા દામોદર ગાર્ડનમાં કાર્યરત છે. શાળાની આ જગ્યા દામોદર ગાર્ડન થિયોસોફિકલ સોસાયટીએ કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડિયાને ભાડાપટ્ટી પર આપી હતી. આ ભાડાપટ્ટીની મુદત ૨૦૧૪ની સાલમાં પૂરી થાય છે. અને તે ફરીથી ત્યાં ચાલુ રહેશે નહીં. આથી આ શાળાને નવી જગ્યાએ સ્થાપિત કરવી એ ઘણું કપરું કામ છે. જે શાળાને માથે આવી પડ્યું છે. ચૈનઈ જેવા અફાટ વસ્તી ધરાવતા શહેરમાં યોગ્ય એવી જગ્યા શોધવી એ એટલું સરળ કાર્ય નથી.

ખાસ આલ્વાહન

હાલમાં ફાઉન્ડેશન ઘણી તત્પરતાપૂર્વક ૨ થી ૫ એકર જમીનની શોધ કરે છે. અને એ માટે આવશ્યક ૨૦ કરોડ રૂપિયાનું ભંડોળ ઊભું કરવા માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે.

આથી ફાઉન્ડેશન આપણા બધા ભાવુક મિત્રોને તેમજ હિતચિંતકોને મનપૂર્વક વિનંતી કરે છે. આ અતિશય નિર્ણાયક એવી નિકટની પરિસ્થિતિમાં તેઓ ફાઉન્ડેશનને ઉદારતાપૂર્વક સહાયભૂત થાય.

એ માટે સહાયભૂત થવા માટે ઈચ્છુક મિત્રો ‘કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડિયા’ ચૈનઈના નામે ચેક મોકલે. આ રકમ ‘ધ સ્કુલ’ માટેની નવી જગ્યા માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવે. (The School Relocation Fund) એ પ્રમાણેનું નિર્દેશન કરી શકો છો અથવા તમે બેંકના ખાતામાં તમારા દાનની રકમ જમા કરાવી શકો અને ફાઉન્ડેશનના સેક્રેટરીને તેની જાણ કરો. આ નિધી ઈન્કમેટેક્ષના નિયમ ‘80G’ કલમ હેઠળ આ પ્રકારનું ડોનેશન ઉત્પાદિત આવકમાંથી બાદ મળશે.

Account Name:
‘Krishnamurti Foundation India’
Bank Name : HDFC Bank.
Bank Addresss :
R.A. Puram, Chennai - 600 028.
Account Type No.:
Saving Account no. 01411450000021.
MICR Code No. : 600240012
RTGS/NEFT Code No. HDFC0000141
Swift Code No. : HDFCINBBXXX.

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડિયા કેન્દ્ર, હિંમત નિવાસ, મલબાર હિલમાં છે. અહીં કૃષ્ણજીના બધા પુસ્તકો, ડીવીડી ઉપલબ્ધ છે. બાલ આનંદ-બાલ વિકાસ કેન્દ્ર, મુંબઈ સ્થિત આ કેન્દ્ર સાથે સંલગ્ન છે.

કેન્દ્ર તરફથી વખતો વખત કૃષ્ણમૂર્તિના શિક્ષણના અનુસંધાનમાં જીવનનો ગહનતાપૂર્વક અભ્યાસ કરનાર વિચારવંતોના પ્રવચનનું આયોજન કરવામાં આવે છે. દર શનિવારે અને રવિવારે કૃષ્ણજીના વાર્તાલાપો અને સંવાદોની વીડિયોનો કાર્યક્રમ રાખવામાં આવે છે. તેમજ દર ગુરુવારે સમૂહ વાર્તાલાપનું આયોજન રાખવામાં આવે છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડિયા
વસંત વિહાર, ૧૨૪, ચીનવેજ રોડ,
ચૈનઈ ૬૦૦ ૦૨૮.
દૂરધ્વનિ: (૦૪૪)૨૪૮૩ ૭૮૦૩/૭૫૬૬
Email : kfihq@md2.vsnl.net.in
Website : www.kfionline.org
સંપર્ક : કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડિયા
બોમ્બે એક્ઝીક્યુટીવ કમિટી, હિંમત નિવાસ,
૩૧, ડોંગરસી રોડ, મલબાર હિલ,
મુંબઈ - ૪૦૦૦૦૬
દૂરધ્વનિ : ૨૩૬૩૩૮૫૬
ઈમેલ : kfimumbai@gmail.com

અંતરમેળ આ વૃત્તપત્રિકા દર ચાર મહિને પ્રસિધ્ધ થતી પત્રિકા છે. કૃષ્ણજીના શિક્ષણના અભ્યાસ કરવા ઈચ્છિત વ્યક્તિ માટે કૃષ્ણજીના સાહિત્યનો ગુજરાતી અનુવાદ, તેમના શિક્ષણને લગત લેખ, સંસ્થાના કાર્યક્રમ તેમજ અભ્યાસ કેન્દ્રની અને પુસ્તકો વગેરેની માહિતી આ પત્રિકામાં પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. આપને આ પત્રિકા આપના સરનામે મળે એવી ઈચ્છા હોય તો અમારા મુંબઈ કેન્દ્રના સરનામા પર પત્ર દ્વારા કે ઈમેલ દ્વારા ખબર કરવી. કૃપા કરી તમારું સંપૂર્ણ નામ, સરનામું, ફોન નંબર અને ઈમેઈલ હોય તો તે જણાવશો.

ઉત્કટતા વ્યક્તિગત નથી. એ વ્યક્તિગત નથી કારણકે દુઃખ એ વ્યક્તિગત નથી સારી માનવજાતનું પ્રયંડ એવું દુઃખ છે. માનવજાતિનું અફાટ એવું દુઃખ બિલકુલ વ્યક્તિગત નથી. દુઃખના આ પ્રશ્ન ઉપર ગહનતાપૂર્વકનું ચિંતન કરી તેની અનુભૂતિ કરવાથી આવતી ઉત્કટતા જો મારી અંદર હોય, ત્યારે મનુષ્યજાતિના અગાધ એવા દુઃખની અનુભૂતિ થાય છે. ત્યારે ઉત્કટતા વ્યક્તિગત નથી હોતી આવી ઉત્કટતા સિવાય સર્જનશીલતા નથી હોતી. તમે ચિત્રો દોરશો, કવિતા લખશો. તમે તમારા હાથથી કે મનથી ઘણી કૌશલ્યતાથી ઘણી બાબત કરશો, પરંતુ દુઃખમાંથી આવતી ઉત્કટતા સિવાય ત્યાં સર્જન નથી હોતું.

મદ્રાસ, ૧૯૭૪, પ્રવચન ૩

કૃષ્ણમૂર્તિના વિષયોની જાણકારી માટે કઈ વેબસાઈટ્સ :
www.jkrishnamurti.org
www.kfionline.org
www.kfa.org
www.kfoundation.org
www.kinfonet.org

Published in January, May, September

Registered with The Registrar of Newspapers for India under No. MAHGJJ/2008/25168

Periodical

If undelivered please return to :

Krishnamurti Foundation India
Bombay Executive Committee, Himmat Niwas, 31, Dongersey Road, Malabar Hill, Mumbai - 400 006.
Tel.: (022) 2363 3856 Email : kfimumbai@gmail.com
Websites : www.kfionline.org, www.jkrishnamurti.org